

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

ЩОКІН Ростислав Георгійович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського, трудового права та цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. князя Володимира Великого МАУП м. Київ

В статті проаналізовані поняття і общі принципи, існуючі положення здійснення державної політики України в області освіти через призму євроінтеграційних процесів, в епіцентрі яких знаходиться наше державство. Автор акцентує увагу на тому, що сьогодні відсутній в науковій сфері як теоретичний, так і практичний в області права концептуальний підхід до осмислення змісту, суттєвих ознак, елементного складу, форми взаємозв'язків між складовими елементами і чітко окресленого кола суб'єктів здійснення державної політики в області освіти. Представлено авторське визначення державної політики в області освіти, а також вказано систему принципів здійснення такого роду діяльності.

Ключові слова: державна політика в області освіти, освітня реформа, єдине світове освітнє простір, законодавство в області освіти, принципи державної політики в галузі освіти.

На шляху до побудови суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави України як ніколи актуалізується питання модернізації сучасної вітчизняної освіти, головним завданням якої повинно стати надання реальних можливостей кожному без виключення громадянину проявити свої таланти та творчий

потенціал, тобто реалізувати власні життєві плани.

Крокуючи у третє тисячоліття, ментальний прогрес людства та підготовку людей до життя у світі, який стрімко змінюється, перспективи економічного зростання та здобутки у соціально-політичній сфері, науково-технічну еволюцію, інтеграцію у світовий простір та збереження національної ідентичності, а також вирішення найгостріших проблем реальної дійсності логічно та цілком обґрунтовано буде пов'язувати із розвитком освіти.

У такому ракурсі найважливішим для держави є виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [1, с. 2].

Дійсно, освіта є такою сферою суспільного життя, де тісно переплітаються інтереси громадян і держави. Саме тому політики у галузі освіти та глобальні реформи у цій сфері, які наразі здійснюються вітчизняним урядом, становлять надзвичайний інтерес не лише для посадових осіб, задіяних у системі управління освітою, науково-педагогічних працівників, але й майже

для усіх громадян України різних вікових категорій тощо.

Освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України. Держава виходить з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально- економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості [1, с. 2].

На сьогоднішній день загальноприйнятим є розуміння державної політики у галузі освіти як сукупності різноманітних заходів, дій та рішень державних органів, яких об'єднує мета – поступовий та цілеспрямований розвиток вітчизняної освіти. Проте, справедливості заради слід зазначити, що, попри те, що проблематика політики у галузі освіти вже тривалий час знаходиться у фокусі уваги наукової спільноти, єдиного універсального визначення її сутності так і не сформульовано.

Так, діяльність держави, яка розкривається через сукупність різноманітних заходів, дій та рішень державних органів, та полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти, виходячи зі змісту ст. 1 Указу Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 р. № 347/2002 можна розглядати як державну політику у галузі освіти [2]. Але у даному нормативно-правовому документі, на жаль, відсутня така дефініція, що вносить низку невизначеностей термінологічного характеру. Наприклад, у правовому інформаційному просторі використовуються для зазначеної вище діяльності такі терміни, як державна освітня політика, національна освітня політика, державна політика у галузі

освіти, освітянська політика тощо. Такого розу різночитання призводять до розмивання меж, у яких повинна здійснюватися діяльність, пов'язана із забезпеченням надання високого рівня освітянських послуг та їх модернізація й удосконаленням з урахуванням вимог сучасності.

Існують наразі різноманітні підходи до розуміння сутності державної політики у галузі освіти, серед яких заслуговують на увагу такі. Наприклад, С. Ф. Клепко визначає освітню політику як єдину систему економічних, організаційних, соціальних та інших заходів, сукупність теоретичних ідей, цілей та завдань, практичних заходів розвитку освіти [3]. Такої ж позиції стосовно визначення змісту досліджуваного поняття дотримуються такі науковці, як В.Ж.Куклин та С.О.Беляков [4, с. 14].

У науковому середовищі існує думка про те, що державну освітню політику слід розглядати як сукупність пріоритетів та цілей, що формуються органами державної влади для здійснення заходів з удосконалення та розвитку системи освіти або її елементів [5].

Освітня політика, на думку А. І. Адамського, повинна розумітися як сфера діяльності, пов'язана із відносинами між соціальними групами щодо передачі новим поколінням накопиченого соціального досвіду, і трансляція культури, предметом якої є відносини або система відносини, що виникають у процесі діяльності [6]. На наш погляд, таке визначення державної політики у галузі освіти має низку недоліків, а саме: абсолютно не зрозуміло, хто відноситься до суб'єктів здійснення вищезазначеної діяльності; який інструментарій повинен використовуватися для передачі новим поколінням накопиченого соціального досвіду і трансляції культури. Крім того, абсолютно алогічним є звуження державної політики у галузі освіти виключно до передачі та трансляції вже наявних соціокультурних та науково-технологічних здобутків. Поза увагою за такого підходу залишається, як мінімум, такий напрям, як генерація новітніх знань у різних сферах суспільного життя.

Нальотов В.І., досліджуючи проблематику політики держави у галузі освіти, приходить до висновку про те, що освітньою

політикою держави є діяльність останньої щодо функціонування та розвитку системи освіти, а також визначення пріоритетних напрямів для фінансування, управління, планування системи освіти та контролю за нею [7, с. 3].

Так, В. Журавський дотримується думки про те, що державною політикою у галузі освіти є система дій, спрямованих на реалізацію мети освітньої сфери, що затверджена органами державної влади і схвалена громадською думкою та конкретизується у сукупності спеціальних освітніх державних і недержавних програм [8]. На наш погляд, дане визначення має своїм позитивом те, що акцентується увага саме на участі громадськості у визначенні сутності та змісту спеціальних освітніх державних і недержавних програм. Це дає підстави сподіватися, що затверджена державними органами «дорожня карта» розвитку освітньої галузі сучасної України відбуватиметься з максимальним урахуванням потреб самого вітчизняного суспільства та ментальних його особливостей.

Заслужує на увагу визначення державної політики у галузі освіти, сформульоване Є. В. Красняковим, де останню пропонується розуміти як складову частину (підсистему) загальнодержавної політики, що включає сукупність певної системи цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного та впроваджувального супроводу стратегій розвитку системи освіти [9, с. 7]. Надзвичайно слушною є думка автора про те, що державна політика у галузі освіти є складовою підсистемою загальнодержавної політики. Таким чином, увага переноситься саме на діалектичний взаємозв'язок між усіма складовими державної політики, що, логічно, передбачає розуміння того, що дисфункція будь-якої із підсистем останньої (наприклад, державної політики у галузі освіти), автоматично призводитиме до дисфункції такої системи як загальнодержавна політика в цілому. Таким чином, виходячи із базових законів теорії систем, необхідно не лише чітко розуміти елементний склад такої підсистеми,

як державна політика у галузі освіти, але й забезпечувати нормальний взаємозв'язок між такими компонентами.

Теоретико-правовий аналіз зазначених вище наукових позицій стосовно розуміння сутності державної політики у галузі освіти дозволяє зробити висновок про те, що наразі концептуального підходу до усвідомлення її змісту, сутнісних ознак, елементного складу, формату взаємозв'язків між складовими елементами та чітко окресленого кола суб'єктів здійснення такого роду політики немає. Крім того, відсутня єдність думок у наукових колах стосовно того, чи є такі поняття, як освітня політика та державна політика, у галузі освіти тотожними.

Така термінологічна невизначеність свідчить, насамперед, про дискусійний характер досліджуваної проблематики. Крім того, нормативне закріплення такої правової категорії, як державна політика у галузі освіти в умовах, коли Україна стрімко крокує шляхом євроінтеграції, актуалізується як ніколи через те, що саме доктринальне бачення її сутності визначатиме генеральні напрями, механізми та процедури удосконалення освіти в Україні та формування новітнього вітчизняного суспільства.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо в подальшому виходити із розуміння державної політики у галузі освіти як структурного елемента загальнодержавної політики, який представляє собою складну систему взаємопов'язаних між собою компонентів (принципів, суб'єктів, правовідносин тощо), завданням функціонування якої є інтеграція України у світовий освітній простір через постійне вдосконалення національної системи освіти, пошук ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробацію та впровадження інноваційних педагогічних систем, реальне забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, можливості та свободи вибору в освіті, модернізацію змісту освіти і організацію її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвиток державно-громадської моделі управління [2, с. 7].

Україна взяла курс на розвиток вітчизняної освіти, головним завданням якої є формування суспільного мислення, орієнтованого на стале майбутнє, одним із пріоритетів державної політики. Держава об'єктивно має бути зацікавлена у неухильному розвитку сфери освіти, адже тут існує прямопропорційний зв'язок із реалізацією прав і свобод людини і громадянина, успішним розвитком вітчизняної економіки, добробутом населення держави, а також станом державної національної безпеки в цілому.

Враховуючи це, можна стверджувати, що сфера освіти справедливо може розглядатися як об'єкт правового регулювання не лише в контексті реалізації конституційного права на освіту та інших прав та свобод людини і громадянина, але й через призму економіки, від реального стану якої залежить майбутнє України тощо.

На сьогоднішній день наша держава пріоритетність галузі освіти об'єктивує через:

- нормативну складову державної політики у сфері освіти, тобто створення розгалуженої нормативно-правової бази, а також формування самостійної галузі законодавства у сфері освіти;

- фінансово-економічну складову державної політики у сфері освіти, тобто фінансування сфери освіти, тобто створення сприятливих передумов для розвитку вітчизняної освіти;

- організаційно-управлінську складову державної політики у сфері освіти, тобто формування оптимальної структури організації та управління освітнім простором;

- кадрову складову державної політики у сфері освіти, тобто підготовку науково-педагогічних кадрів для сфери освіти;

- академічну складову державної політики у сфері освіти, тобто зміцнення взаємозв'язків між освітою і наукою;

- міжнародну складову державної політики у сфері освіти, тобто розвиток міжнародної взаємодії та академічної мобільності тощо [10].

Базовим державним документом, яким визначено пріоритет освіти у загальнодержавній політиці, стратегію та генеральні

напрями її розвитку є Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України від 17.04.2002 р.- № 347/2002 [2]. Даним документом визначаються цілі виховання, шляхи їх досягнення через державну політику у галузі освіти, очікувані результати розвитку системи освіти.

Крім того, необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграція її в європейський і світовий освітній простір, зумовили необхідність розробки Національної стратегії розвитку освіти. Вона визначає основні напрями, пріоритети, завдання і механізми реалізації державної політики в галузі освіти, кадрову і соціальну політику і складає основу для внесення змін і доповнень до чинного законодавства України, управління і фінансування, структури та змісту системи освіти на період до 2021 року [1].

Дискусія стосовно політики держави у галузі освіти виглядатиме, на наше переконання, непрофесійною поза проблематикою визначення принципів, у відповідності до яких держава повинна діяти під час формування та реалізації своєї освітньої політики, у тому числі й здійснюючи нормативну регламентацію галузі освіти.

У цьому ключі на гору виносяться питання визначення базових принципів, вихідних положень, у відповідності до яких повинна здійснюватися державна політика у галузі освіти. Аналіз нині чинних нормативно-правових документів нашої держави дозволяє сформулювати таку систему принципів здійснення державної політики у галузі освіти, а саме:

- гуманістичний характер освіти, пріоритет загальнолюдських цінностей, життя та здоров'я людини, вільного розвитку особистості; виховання почуття гідності бути громадянином України, працелюбства, поваги до прав та свобод людини й громадянина, а також стійкого бажання їх дотримуватися, любові до оточуючого середовища, Батьківщини, родини. У відповідності

до даного принципу повинні визначатися межі, якими визначається зміст освіти, формуються методи здійснення освітнього процесу, найважливіші базові положення освітньої політики тощо;

- *єдність* національного культурного та освітнього простору: захист та розвиток системи освіти національних та регіональних культурних традицій та особливостей в умовах багатонаціонального етносу України;

- *загальнодоступність* освіти, адаптивність системи освіти до рівнів та особливостей розвитку та підготовки здобувачів освіти, вихованців тощо. Даний принцип є гарантією реалізації конституційного права кожного громадянина нашої держави на освіту, коли незалежно від статі, віку, національної приналежності, віросповідання, місця проживання, економічного цензу, всі мають вільний доступ отримати освіту у встановлених законом межах.

У низці випадків для забезпечення загальнодоступності освіти необхідно адаптувати систему освіти до особливостей розвитку та підготовки здобувача освіти або вихованця. Крім того, адаптивність системи освіти до особливостей розвитку та підготовки здобувачів освіти та вихованців може об'єктивуватися у створенні закладів освіти, які реалізують освітні програми підвищеної складності:

- *світський* характер освіти у закладах освіти різних форм власності. Даний принцип є прямим продовженням конституційного положення про те, що Україна є світською державою, а тому жодна релігія або віросповідання не можуть визнаватися державними або обов'язковими. Але такий підхід зовсім не означає, що існує певне «табу» на релігійну освіту. Зовсім ні. Конституцією України також гарантується право на отримання кожним громадянином релігійної освіти за власним вибором індивідуально або спільно з іншими;

- *свобода* та плюралізм в освіті. Даний принцип знайшов чітке відображення у Законі України «Про вищу освіту» [11], де закріплено, що автономність та самостійність вищих навчальних закладів об'єктивується через надання студентам,

науково-педагогічним працівникам певних академічних свобод. Дійсно, надання академічних свобод має на меті створення оптимальних умов для наукової та педагогічної творчості, пошуку істини, її вільного викладу та розповсюдження. Звичайно, цілі освітньої діяльності, апрорі не можуть досягатися в умовах відсутності свободи вибору світоглядної, моральної та ідеологічної складових освіти, свободи у виборі методів та методик навчання, свободи навчально-наукової та педагогічної діяльності, вільного пошуку, аналізу, викладу та розповсюдження інформації. Проте не слід забувати про те, що академічні свободи тягнуть за собою й академічну відповідальність;

- *демократичний* державно-правовий характер управління освітою: автономність закладів освіти України. В даному випадку сутність принципу зводиться до того, що демократизм управління освітою передбачає виборність органів управління. Це означає активізацію участі суспільства у здійсненні управлінської діяльності через своє представництво в державних органах управління освітою.

Резюмуючи зазначене вище, слід сказати, що Україна, узявши курс на інтеграцію в єдиний Європейський освітній простір, автоматично взяла на себе зобов'язання на перетворення вітчизняної освіти на найбільш конкурентноспроможний і розвинутий освітній простір у світі. Це стає можливим за умови, насамперед, формування науково обґрунтованого концептуального підходу до усвідомлення змісту, сутнісних ознак, елементного складу, формату взаємозв'язків між складовими елементами та чітко окресленого кола суб'єктів здійснення державної політики у галузі освіти; чіткої нормативної регламентації такої правової категорії як державна політика у галузі освіти; усунення термінологічних на шарувань та невизначеностей у зазначеній сфері тощо.

Крім того, пропонуємо звернути особливу увагу наукового товариства на формування загально визнаної та науково обґрунтованої системи принципів здійснення державної політики у галузі освіти, дотри-

манья яких гарантувало б реальну можливість на

реформування системи освіти на основі філософії «людиноцентризму» як стратегії національної освіти;

оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти, адекватної вимогам часу; модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти на цілі сталого розвитку;

створення і забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти;

побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді;

забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя; формування здоров'я навколишнього середовища, екологізації освіти, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу;

розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;

інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;

забезпечення національного моніторингу системи освіти; підвищення соціального статусу педагогів; створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти [1].

Глибинне розуміння сутності досліджуваної проблематики зумовлює та актуалізує необхідність проведення подальших наукових досліджень у сфері здійснення державної політики у галузі освіти на різних рівнях її реалізації. Проте ми, прагнучи зробити власний внесок у вирішення даної наукової проблематики, пропонуємо у подальшому виходити із розуміння державної політики у галузі освіти як структурного елементу загальнодержавної політики, який представляє собою складну систему взаємопов'язаних між собою компонентів (принципів, суб'єктів, правовідносин тощо), завданням функціонування якої є інтеграція України у світовий освітній про-

стір через постійне вдосконалення національної системи освіти, пошук ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробацію та впровадження інноваційних педагогічних систем, реальне забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, можливості та свободу вибору в освіті, модернізацію змісту освіти і організацію її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвиток державно-громадської моделі управління [2, с. 7].

Література

1. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
2. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04.2002 р. № 347/2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
3. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. – Полтава: ПОІППШ, 2006. – 328.
4. Ку克林 В. Ж., Беляков С. А. Системные аспекты образовательной политики и управления образованием / В. Ж. Ку克林, С. А. Беляков // Унив.упр. – 2007. - № 326. – С.14.
5. Корсак К. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : монографія / К. Корсак. – К.: Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М .Гоголя, 2004. – 224 с.
6. Адамский А.И. Становление образовательной деятельности / А.И.Адамский // Доклад на VIII Всеукраинской конференции «Педагогика развития» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cjs.ru>
7. Налетова И.В. Образовательная политика в области образования / И.В.Налетова . - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tsu.tmb.ru>
8. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано поняття та загальні засади, вихідні положення здійснення державної політики України у галузі освіти через призму євроінтеграційних процесів, у епіцентрі яких наразі знаходиться наша держава. Автор акцентує увагу на тому, що наразі відсутній у науковому середовищі теоретиків та практиків у галузі права концептуальний підхід до усвідомлення змісту, сутнісних ознак, елементного складу, формату взаємозв'язків між складовими елементами та чітко окресленого кола суб'єктів здійснення державної політики у галузі освіти. Запропоновано авторське визначення державної політики у галузі освіти, а також окреслено систему принципів здійснення такого роду діяльності.

Ключові слова: державна політика у галузі освіти, освітня реформа, єдиний світовий освітній простір, законодавство у галузі освіти, принципи державної політики у галуззі освіти.

SUMMARY

The article analyzes the concepts and general principles, the initial provisions for the implementation of the state policy of Ukraine in the field of education through the prism of the European integration processes, in the epicenter of which our state is now located. The author draws attention to the fact that now there is no conceptual approach to understanding the content, essential features, elemental composition, the format of the interrelations between the constituent elements and the clearly delineated circle of subjects of the state policy in the field of education in the scientific community of both theoreticians and practitioners in the field of law. The author's definition of state policy in the field of education is proposed, and a system of principles for the implementation of this type of activity is outlined.

Key words: state policy in the field of education, educational reform, a unified world educational space, education legislation, principles of state policy in the education sector.

Україні / В.С. Журавський . – К.: Ін Юре, 2003. – 416.

9. Красняков Є. В. Державна політика в галузі освіти в Україні: теоретико-історичний аспект. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – теорія та історія державного управління. – Національна академія державного управління при Президентіві України, Київ, 2012. – 22 с.

10. Козырин А.Н. Государственная политика Российской Федерации в области образования: понятие и законодательные принципы / А.Н. Козырин. // «Гражданин и право». - N 11, 2010. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://base.garant.ru/55063062/>

11. Законі України «Про вищу освіту» від 28.12.2014. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>